THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper in Western Canada.
דאס אידישע וואָרט
Office and Place of Business: Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave., E.
Published daily except Saturday and Sunday.
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA.
Subscription: $6.00 per year.
Established 1910 Phones: 55 409—52 213
WINNIPEG — MANITOBA

די פאשיסטישע געפאר אין דייטשלאנד

ערשט ניט לאנג צוריק האט מען אנגענומען אויסערארדנטלאכע מיטלען צו ראטן דייטשלאנד פון א פינאנציעלן צוזאמענברוך און פון א היטלעריסטישער הערשאפט, צו וואס אזא צוזאמענברוך וואלט געפירט. די מיטלען זיינען אבער אפנים ניט געווען מער ווי א לאטע, און די שווערע עקאנאמישע לאגע אין דייטשלאנד שטעלט שוין דאס לאנד ווידער פאר דער געפאר פון א פאשיסטישער דיקטאטור.

עס האט פאסירט דארטן עטוואס ענלאכעס צו דעם, וואס איז שפעטער פארגעקומען אין ענגלאנד : די נאציאנאלע רעגירונג איז פארמירט געווארן כדי צו ראטעווען ענגלאנדס קרעדיט און דעם ווערט פונם פונט. האט זי טאקע געקראגן גלייך אן אויסלענדישע הלואה פון 400 מיליאן דאלאר, אבער דאס האט געקלעקט בלויז אויף עטלאכע טעג. דאס געלט האט זיך שנעל אנגעהויבן אויסשעפן, און די רעגירונג אליין, וואס האט געזאלט ראטעווען דעם פונט, האט אים געלאזן אויף הפקר : ער איז איצט אויף 20 פראצענט נידעריקער, ווי ווען די נאציאנאלע רעגירונג איז אריין אין מאכט.

אבער ענגלאנדס אומשטענדן זיינען פארט אנדערע, און דער פאשיזם האט דארטן דערווייל ניט געלאזן קיין ווארצלען. אין דייטשלאנד אבער איז דער פאשיזם, אונטער היטלערס פירערשאפט, שטארק באפעסטיקט, און מיט דער פארערגערונג פון דער לאגע אין לאנד געווינט ער אלץ מער באדן צווישן די פארצווייפלטע מאסן אין לאנד, וועלכע זיינען גרייט אויף אלץ, אבי אן איבערברוך זאל קומען : קיין סך וואס אנצואווערן האבן זיי ניט.

דער ערשט רעזיגנירטער אויסערן מיניסטער קורטיוס האט געפרואווט היילן דייטשלאנדס וואונדן דורך א פארשטענדיקונג מיט פראנקרייך. ער האט קאנטיק געהאלטן, אז די וועלט, איינשליסנדיק דייטשלאנד, קאן ניט קומען צו זיך, וואו ביידע לענדער, די שטענדיקע דראאונג פארן פרידן פון דער וועלט, וועלן ניט קומען צו קיין פריינטלאכער פארשטענדיקונג. כדי צו דערגרייכן זיין ציל, האט ער אויפגעגעבן דעם פלאן פון א טאריפן אפמאך צווישן דייטשלאנד און עסטרייך, וועלכן פראנקרייך האט ניט געוואלט ליידן.

כאטש דער פלאן פון אן עקאנאמישן בונד צווישן דייטשלאנד און עסטרייך וואלט אלצאיינס ניט געקאנט פארווירקלאכט ווערן, סיידן דייטשלאנד זאל צערייסן אלע אירע פארבינדונגען מיט מערב אייראפע, — דער האגער אינטערנאציאנאלער געריכט וואלט פארבאטן דעם בונד, — דאך האט די האנדלונג פון ה' קורטיוס, וועלכער האט אפגעזאגט זיך פון דעם פלאן איידער דער געריכט האט ארויסגעטראגן זיין אורטייל, כדי צו קויפן דערמיט פראנקרייכס גוטן ווילן, — די האנדלונג פונם אויסערן מיניסטער האט ארויסגערופן די שארפסטע פארדאמונג מצד די נאציאנאליסטישע, און הויפטזאכלאך די פאשיסטישע עלעמענטן אין דייטשלאנד. יעדנפאלס איז עס פאר די לעצטע געווען א גוטער דעמאגאגישער מיטל, צו ווירקן אויף די פאטריאטישע סענטימענטן פון די מאסן אונטער זייער איינפלוס, אויפרייצנדיק זיי קעגן דער רעגירונג.

און זיי האבן געזיגט. קורטיוס האט געמוזט רעזיגנירן, מיטשלעפנדיק מיט זיך דעם גאנצן קאבינעט. קאנצלער ברונינג איז באפולמעכטיקט געווארן פונם פרעזידענט צו פארמירן א נייע רעגירונג, צוזאמענגעשטעלט פון פערזאנען, און ניט פון פארטייען. וואס דער פערסאנאל פון דער נייער רעגירונג זאל אבער ניט זיין, זעט עס אבער אויס, אז ה' קורטיוס רעזיגנאציע מיינט אן ערנסטער קלאפ פאר די פארהאנדלונגען וועגן א פערמאנענטן פרידן צווישן דייטשלאנד און פראנקרייך, וועלכע האבן אזוי ווייט שוין געהאט אוואנסירט מיטן באזוך פונם פראנצויזישן פרעמיער לאוואל און אויסערן מיניסטער בריאן אין בערלין, — דער ערשטער באזוך פון וויכטיקע פראנצויזישע מיניסטארן אין דייטשלאנדס הויפטשטאט פון דער פרייסיש־פראנצויזישער מלחמה אן.

און מיט אט דעם זיג האט היטלער און זיין חבריה דערפילט זיך האפערדיק, און זיי גרייטן זיך שוין איבערצונעמען די מאכט.

אוודע וועט קאנצלער ברונינג ניט אזוי לייכט לאזן די פאשיסטן איבערנעמען די רעגירונג פון דייטשלאנד, וואס קאן פירן צו אן ערנסטער אינערלאכער און אינטערנאציאנאלער קאטאסטראפע. דערווייל האט די רעגירונג גענומען פאר זיך דיקטאטארישע מאכט צו לייזן די דרינגנדיקסטע עקאנאמישע פראבלעמען און אונטערצודריקן די עקסטרעמע עלעמענטן.

אבער דער דערפאלג פונם קאמף קעגן די עקסטרעמיסטן הייגנט אין דער גרעסטער מאס אפ אן דעם, אויב דער רעגירונג וועט געלינגען צו לייזן דייטשלאנדס עקאנאמישע פראבלעמען, כאטש אין א געוויסער מאס. אנדערש וועט דער איינפלוס פון די עקסטרעמיסטן מוזן וואקסן, — און צווישן די קאמוניסטן און די היטלעריסטן וועלן די לעצטע זיכער האבן די אויבערהאנט.

דאס איז די געפאר פאר דייטשלאנד און פאר דעם פרידן פון דער וועלט : היטלעריסטישע הערשאפט אין דייטשלאנד מוז כמעט אומפארמיידלאך פירן צו מלחמה. אבער נאך מער איז עס די געפאר פאר די דייטשע אידן, וועלכע וואלטן געווען די ערשטע קרבנות . . . זאל צו דעם נאר ניט קומען !

ניט דער וועג צו העלפן די אייזנבאנען

מיר האבן דא אנומלט גערעדט וועגן דער שווערער לאגע פון די אייזנבאנען, וואס ווערט אין דער גרעסטער מאס פאראורזאכט פון דער קאנקורענץ פון דעם מאטאר טראק און מאטאר באס. פון דער שווערער לאגע פון די אייזנבאנען ליידן די ארבעטער, — אט זיינען צען טויזנט סי. פי. אר. ארבעטער אפגעזאגט געווארן פון זייערע שטעלעס, — און עס איז דערפאר גאנץ נאטירלאך, אז די אייזנבאן ארבעטער זאלן זיין פאראינטערעסירט אינם וואוילזיין פון די אייזנבאנען.

ווערט איצט געמאלדן פון טאראנטא, אז די דארטיקע אייזנבאן ארבעטער פלאנעווען צו גרינדן אן ארגאניזאציע וואס זאל באיקאטירן די קרעמער, וועלכע קריגן זייער פראכט דורך מאטאר טראנספארט, און ניט דורך די אייזנבאנען.

אבער דער מיטל דערמאנט אונז אויף דעם אמאליקן קאמף פון די ארבעטער קעגן דעם איינפיר פון דער מאשין, און דעם קאמף פון די באלעגאלעס קעגן דער אייזנבאן . . .

אלע מיטלען פון ארבעטער צו טארמאזירן די אנטוויקלונג פון דער טעכניק זיינען רעאקציאנער, און מוזן צום סוף שעדיקן די ארבעטער גופא. די לאגע פון די ארבעטער איידער די מאדערנע מאשינען זיינען דערפונדן געווארן איז געווען א סך א שווערערע, ווי זי איז איצט, און די אנטוויקלונג פון דער מאשין מוז פירן צו דער ווייטערדיקער פארבעסערונג פונם ארבעטערס לאגע, כאטש די דאזיקע פארבעסערונג קומט ניט אן קאמף.

די אייזנבאנען זיינען ניט געקומען צו פארבלייבן ווי דער איינציקער מיטל פון טראנספארט. דערווייל זיינען זיי א נויטווענדיקייט, אבער אין א רייע מיט זיי אנטוויקלען זיך נייע און אין געוויסע הינזיכטן באקוועמערע מיטלען פון טראנספארטאציע, און צו שטערן אין דער דאזיקער אנטוויקלונג הייסט צו שטערן דעם נארמאלן גאנג פון טעכנישן פראגרעס.

ווי אזוי רייכע טוריסטן ווערן באשווינדלט אין פאריז

זיי צאלן געלט, אז מ'זאל זיי פירן זעען די פאריזער אונטערוועלט־העלדן. — מ'ציינגט זיי אלערליי אויסוואורפן און געפערלאכע פארברעכער. — דאס זיינען אבער ניט מער ווי געדונגענע אקטיארן, וואס ארבעטן פאר עטלאכע סענט א טאג

אין פאריזער געריכט קומט איצט פאר א סענסאציאנעלער פראצעס. די סענסאציע באשטייט אין דעם, וואס עס איז אויפגעדעקט געווארן א גרויסער שווינדל, וואס ווערט אנגעפירט פון אייניקע טוריסטן ארגאניזאציעס צו באשווינדלען רייכע אויסלענדער, וועלכע קומען קיין פאריז אנצוקוקן די וואונדער פון דער פאריזער אונטערוועלט.

ווען טוריסטן קומען אן קיין פאריז אינטערעסירן זיך די מערסטע פון זיי נישט מיט די שיינע גארטענס, מיט די פראכטפולע מוזעאומס און מיט די גרויסארטיקע געביידעס, אדער מיט די היסטארישע פאלעצער, נאר זיי ווילן דווקא זעען די פאריזער אונטערוועלט. זיי האבן געלעזן וועגן ווייסע שקלאפן הענדלער וואס פארפירן מיידלאך, וועגן מערדער און רויבער, וועלכע בלאנדזשען ארום אין פינסטערע קעלערן, כדי אויסצובאהאלטן זיך פון דער פאליציי. זיי וואלטן געוואלט אנקוקן אט די געפערלאכע חברה'לייט א קוק טאן אויף די לעכער וואו זיי באהאלטן זיך אויס.

האבן אייניקע טוריסטן ארגאניזאציעס זיך אונטערגענומען, — פאר א היבשן פרייז נאטירלאך, צו ציינן די טוריסטן וואס עס טוט זיך אין דער פאריזער "אונטערוועלט". אזוי שנעל ווי די טוריסטן קומען אין פאריז, ווערן זיי איינגעטיילט אין גרופן. יעדער גרופע האט א פירער, וועלכער איז "גוט באקאנט" אין דער אונטערוועלט, און וועמען מען קאן דארטן אלס אן אייגענעם מענשן. פאר אים זיינען אלע טירן אפן. איידער די גרופע לאזט זיך ארונטער אין דער אונטערוועלט, האלט דער פירער פאר איר א לעקציע וועגן די שוועריקייטן אריינצוקומען אין די געהיימע פלעצער, וואוהין אפילו די פעאיקסטע דעטעקטיווס קאנען ניט אריינקומען. די טוריסטן ווערן געווארנט ניט צו פארפירן קיינע געשפרעכען מיט די אונטערוועלט־העלדן און ניט אנצורירן זיי, ווייל עס איז פשוט א געפאר מיט זיי אנצואנגען זיך.

דאן לאזט זיך די גרופע ארויס אויף דער געפערלאכער אוואנטורע. דער פירער פירט זיי דורך פינסטערע קעלערן. ער הייסט זיי קריכן דורך לעכער, וועלכע א מענש קאן זיך קוים דורכשפארן. זיי פאלן איין, א סך מאל איבער א שטיין אדער א שטיק האלץ. פילע צע'הרג'ענען זיך גוט, אבער ס'איז אלץ ווערט. זיי גייען זעען עטוואס אזוינס וואס זיי וועלן קיינמאל אין זייער לעבן ניט פארגעסן. זיי וועלן האבן צו דערציילן זייערע פריינט באקאנטע וועגן די מערקווירדיקע דערפארונגען וואס זיי האבן געהאט אין דער פאריזער אונטערוועלט.

פלוצלונג גיט דער פירער א וואונק, און אלע בלייבן שטיין ווי פארגליווערט. דורך א לאך אין א וואנט דערזעען די טוריסטן : אין א פינסטערן שמוציקן צימער, קוים באלויכטן פון א ליכטל, זעען זיך עטלאכע שאטנס פון מענשן. דאס, דערקלערט דער פירער, זיינען קראנקאפטע אויסוואורפן, וועלכע האבן א לייבנשאפט צו נארקאטיק (באטויבענדע שטאפן).

אייניקע אויסוואורפן וואלגערן זיך אויפן דיל. אנדערע רויכערן נאך אזוינע ליולקעס, אין וועלכע עס געפינען זיך די נארקאטיקס און זינגען דערביי הארציקע לידער. דער פירער דערציילט זיי, אז די פרוי וואס זינגט איז אמאל געווען א פרימאדאנא, אבער צוליב אן אומגליקלאכער ליבע איז זי געווארן א שמעקערין. זי האט דערמארדעט איר געליבטן און איצט באהאלט זי זיך פון דער פאליציי. ווען זי ווערט פאר'שיכור'ט און ווייסט ניט אויף וואסער וועלט זי איז, הויבט זי אן זינגען לידער פון אריעס און אפערעס מיט א זיסער און אנגענעמער שטימע.

און אט שטייען די טוריסטן ארום אן אפענעם האלב־טונקלען פלאץ, פון וואנען עס קומען פארצווייפלטע געשרייען. דא, דערקלערט דער פירער, האלטן די אפאשעס זייערע פרויען־קרבנות. ווי זיי שטייען אזוי, לויפט אריין א פרוי מיט צעשויבערטע האר און מיט א פארצווייפלטן געשריי. זי פאלט צו די פיס פון איינעם פון די אויסוואורפן און בעט זיך ער זאל זי ראטעווען פון א פארפאלנער, וועלכער וויל זי דערשיסן. באלד לויפט טאקע אריין אן אויסוואורף מיט ווילדע אויגן און מיט א משונה'דיקן אויסזען און זוכט די פרוי. ער האלט א רעוואלווער אין האנט און איז גרייט זי שוין צו דערשיסן אויפן שטעל. עס ווערט א סומאטאכע, א געשריי. אייניקע אויסוואורפן ווילן די פרוי ראטעווען. די טוריסטן שטייען מיט א פארכאפטן אטעם און מיט קלאפנדע הערצער און ווארטן צו זען ווי די מערקווירדיקע דראמע וועט זיך ענדיקן. גליקלאכערווייז דערהערט זיך א קלאפעריי. א טיר ווערט אויפגעריסן און עטלאכע זשאנדארן רייסן זיך אריין. זיי ראטעווען די פרוי פון א "זיכערן טויט".

די טוריסטן שטייען מיט צעשרויפטע נערוון. אייניקע פון די פרויען ווערן היסטעריש און זיי ליגן נאכהער קראנק אייניקע טעג ביז זיי קומען צו זיך פון דער דאזיקער [illegible]. עס איז אבער אלץ ווערט געווען, טראכטן זיי ביי זיך. אזא זאך קאן מען זען בלויז איינמאל אין לעבן און אמאל דאס אויך ניט.

איצט ווייזט זיך ארויס, אז אט די אלע מעשיות פון דער אונטערוועלט און אלע שרעקלאכע פאסירונגען זיינען ניט מער ווי א שווינדל. די געפערלאכע אפאשעס און די מערדער און רויבער און די אלע אויסוואורפן וואס מען ציינגט די טוריסטן, זיינען אומשולדיקע מענשן. אייניקע פון זיי ארבעטסלאזע אקטיארן און אקטריסעס, וועלכע זיינען געדונגען פון די טוריסטן ארגאניזאציעס פארצושטעלן סצענעס און בילדער פון דער אונטערוועלט. די "געפערלאכע" אויסוואורפן ווערן שוידערלאך עקספלאאטירט. זיי באקומען עטלאכע און צוואנציק סענט פאר א נאכט ארבעט אין די פינסטערע און נאסע קעלערן.

אויפגעדעקט געווארן איז דער שווינדל דורכדעם, וואס איינע פון די געדונגענע אקטריסעס, מאדעמואזעל קאמיל איזא, האט אנגעקלאגט א טוריסטן גרופע פאר ברעכן דעם קאנטראקט מיט איר. אזוי ווי דעם סעזאן זיינען די טוריסטן געשעפטן גאנץ שוואך, איז זי אנטזאגט געווארן און זי האט פארקלאגט די קאמפאני פאר ברעכן דעם קאנטראקט.

הרב זלאטניקס זיבן ארטיקלען

פון י. העסטרין

כידוע, איז הרב זלאטניק געווארן ביים לעצטן קאנגרעס א "קאפיטשקע" רעוויזיאניסטיש... דער רעזולטאט : א "זיבעלע". זיבן ארטיקלען אונטער א פיין קלינגענדיקן און פיל צוזאגנדיקן נאמען : "ציוניזם אויף דער שוועל פון א נייער תקופה".

גאנצע זיבן ארטיקלען האט מען געמוזט לייענען, זיבן טרעפ האט מען געמוזט ארויפשטייגן, כדי צו גרייכן די "שוועל", פון וועלכער די "נייע תקופה" האט זיך געזאלט אנטפלעקן... די "נייע תקופה" האט זיך אבער פאר'עקשנ'ט. נ א ך די זיבן ארטיקלען, ווי פ א ר זיי, איז זי געבליבן פארשלייערט, פארדעקט, אומקלאר — הגם הרב זלאטניק האט פון זיין זייט זיך באמיט צו מאכן קלארער, ווי קלאר, אז : פאסיווער פארטיי ציוניזם (וואס דאס זאל ניט מיינען) איז פאסיווער פארטיי ציוניזם; אקטיווער פאלקס־ציוניזם (טאקע ווידער, וואס דאס זאל ניט מיינען) איז אקטיווער פאלקס־ציוניזם; אז פריוואטער קאפיטאל איז פריוואטער קאפיטאל, נאר מען דארף אים "בלויז" מאבילעזירן; אז פריוואטע איניציאטיוו איז דוקא... ניט פריוואטע איניציאטיוו (נאך מער, לויט הרב זלאטניק, מוז מען די ווערטער אויסשטרייכן פון אונזער לעקסיקאן); אז חלוצים ארבעט און חלוצים שטייגער האבן ספעקטאקולארן כאראקטער און טראגן "פובליסיטי־וועליו"; אז אידן בכלל און קאנאדער אידן בפרט — פארשטייט זיך, ניט קיין חלוצים — האבן א טענדענץ צו אינוועסטירן געלט אין ארץ־ישראל, נאר "מיר האבן גארניט געטאן אום צו ארגאניזירן די דאזיקע טענדענץ און ווילינגקייט און דעם טליענדן פונק אויפצובלאזן ביז צום פלאם אוויזן־פייערדיקן פאקעל".

די לעצטע ציטאטע איז אפשר ניט אין גאנצן פארשטענדלאך, דערפאר אבער מאכט זי א שטארקן איינדרוק מיט איר... ערנסטקייט; און, בכלל, איז צו מקנא זיין דער ערנסטקייט, מיט וועלכער הרב זלאטניק באציט זיך צו זיין "זיבעלע". מיטן ארויסלאזן זיין סעריע אין דער ליכטיקער וועלט — פארזיכערט אונז הרב זלאטניק — דערפילט ער א חוב צו די קאנאדער ציוניסטן און קאנאדער אידנטום. ער באדויערט בפירוש, וואס די אידישע פרעסע האט כמעט לגמרי ניט תופס געווען דעם ענין; און, פארשטייט זיך, ער איז שטאלץ דערמיט, וואס ער איז געווען איינער פון די ערשטע, וואס האבן ביים קאנגרעס דערזעען, אז דער ציוניזם מוז אננעמען א נייע ווענדונג. און זייענדיק אויסגעהאלטן אין זיין באשיידענקייט (ער פרעטענדירט ניט צו זיין דער ערשטער, נאר איינער פון די ערשטע), לאזט ער זייער באשיידן וויסען, אז ער האט געטאן אלץ, וואס זיינע ארימע כחות האבן דערלויבט, מיטצוהעלפן, אז די נייע ווענדונג זאל וואס שנעלער ארייננעבראכט ווערן אין דער... ארבעט.

יא, שיעור פארגעסן, הרב זלאטניק איז איבערצייגט, אז דער ציוניזם, וואס ער פרייזיקט אין זיין סעריע ארטיקלען, איז דער ציוניזם פון דער מערהייט פון לעצטן ציוניסטישן קאנגרעס. אלע עדות רופט ער ארויס ניט מער און ניט ווייניקער, ווי דעם גייסט, וואס האט געהערשט ביים קאנגרעס, און טאקע די רעזאלוציעס, וואס דער קאנגרעס האט אנגענומען. און זיינען די עדות ניט גענוג איבערצייגנדע, גיט ער אייך זיין ווארט, אז וואלט זיין ציוניזם ניט געווען קיין קאנגרעס ציוניזם, וואלט ער ניט געבליבן ביי זיין אמט, אלס דירעקטאר פון אן אפיציעלער ציוניסטישער ארגאניזאציע...

די לעזער, וואס האבן געפאלגט הרב זלאטניק און געלייענט זיין סעריע ביז סוף, וועלן מוזן צוגעבן, אז די פריעריקע שורות זיינען ניט קיין פאראדיע נאר אן איינציק מעגלאכע סומירונג פון די זיבן לאנגע ארטיקלען — כדי אבער זייער געערטער מחבר זאל ניט האבן קיין גרונד צו איינווענדן זיך אין א מאנטל פון א "ניט פארשטאנענעם", וועלן מיר פרובירן נאכפאלגן זיינע ארטיקלען אין דעם סדר, ווי זיי זיינען דערשינען. אויב, פון אזא נאכפאלגן הרב זלאטניקס ארטיקלען וועט אויסקומען צו איגנארירן די אנגענומענע כללים פון קאמפאזיציע, און פון צייט צו צייט צו באנוצן זיך מיט דער זיגזאגן לאגיק פון שלום־עליכם'ס אידענעס, וועט דער לעזער מוזן מוחל זיין...

1. הרב זלאטניק און דר. ווייצמאן

דער ערשטער ארטיקל פון הרב זלאטניק דינט אים ווי א מין פראלאג. איידער ער פירט אונז ארויף אויף דער שוועל פון דער נייער תקופה, צערעכענט ער זיך מעשה "זיגער" מיט דער אלטער תקופה, ד. ה. מיט דר. ווייצמאנען.

ווי אן עכטער אום'רחמנות'דיקער קעמפער האט הרב זלאטניק דערפילט ביים קאנגרעס זיין פליכט, און מיט די ארימע כוחות באהאלטן אין זיין "האנט", מיטגעהאלפן דעם "פאלן" פון ווייצמאנען. נו, און אז מען איז שוין אזא קעמפער, ווי קאן מען נאכ'ן קאנגרעס זיך אפזאגן פון אן עכט דזשענטלמאנישן און ספארטמענישן "בריק" פון דעם "געפאלענעם" פירער ?... כדי דער בריק זאל פאסן אזא דזשענטלמאן און ספארט, ווי הרב זלאטניק, שטעלט ער זיך אין דער פאזע פון א "היסטאריקער" וואס איז למען האמת געצוואונגען צו אויפדעקן געשיכטלאכע סודות און ניט חלילה בארעדן און אינסינואירן. רוימט ער אונז אריין : "ביי גאנצע וו יי נ י ק ע קאנגרעסן איז ווייצמאן אויסגעוויילט געווארן מיט פארגעניגן און גוטן ווילן". לאזט אבער איבער אונזער היסטאריקער ניט פארטייטשט, וואס מיינט ער מיט "ווייניקע" — כידוע, זיינען ווייצמאן קאנגרעסן איינגאנצן געווען פינף... "ביי די מ ע ר ס ט ע קאנגרעסן איז זיין (ווייצמאנס) אויסוואל פארגעקומען נאך לאנגע און שטורמישע קאמפן און פיל ביטערקייט" — דערמאנט דאס פארגעסענע אונזער געשיכטע דערציילער.

פרעגט זיך : וויפיל הייסט "מערסטע" ?

מיר דערוויסן זיך אבער גלייך פונם אביעקטיוון הרב זלאטניק : "דאס צוזאמענלעבן פון די קאנגרעסן מיט ווייצמאנען איז ד י ג א נ צ ע צ יי ט ניט געווען מיט צופיל נחת און קיין איבעריקער שלום בית האט ק יי נ מ א ל ניט געהערשט".

אפגעפארטיקט מיט "געשיכטע" פון צען יאר, גייט הרב זלאטניק איבער צו דער "געשיכטע" פון נעכטן; היסטאריש, אביעקטיוו ניט ער איבער אין זיינע (זלאטניקס) אייגענע ווערטער אויסצוגן פון ווייצמאנס רעדע און אינטערוויו ביים לעצטן קאנגרעס און מאכט פון ווייצמאנען כעפרא דערואה. אמת, א שאד, וואס הרב זלאטניק האט זיך ביים קאנגרעס גופא צופרידנגעשטעלט מיט דער באשיידענער ראל פון "דערזעען די נייע ווענדונג אינם ציוניזם" אנשטאט פון דער טריבונע צו "קאטעווען" ווייצמאנען, דערביי ארויסווייזנדיק זיין (זלאטניקס) גרויסן פאלעמישן טאלאנט, זיין שניידנדע לאגיק, זיין בקיאות אין הלכות מאנדאט און אינטערנאציאנאלער רעכט און זיין באהאוונטקייט אין די דרכים פון פראקטישער פאליטיק — מעלות,, וועלכע ציינגן זיך ארויס אזוי בולט אין זיין, הרב זלאטניקס, ערשטן ארטיקל. כ'לעבן א שאד ! הרב זלאטניק וואלט דאן נאך מיט מער באשיידנקייט געקאנט באהויפטן, אז ער האט מיט זיינע ארימע כחות מיטגעהאלפן דעם קאנגרעס, אז די "נייע ווענדונג" זאל אריינגעבראכט ווערן אין לעבן...

זיכער איז, אז קיין ווילן האט הרב זלאטניק ניט געפעלט צו ארויפשטייגן אויף דער קאנגרעס טריבונע; קיין מוט, אוודאי און אוודע ניט. אלזא, וואס דען ? — עס האבן אים געמוזט פעלן "דער ציל, דער פלאן". דערפאר קלינגט אזוי ווירדיג, אזוי אויפריכטיק און אזוי איבערצייגנד הרב זלאטניקס געשיכטלאכער "אביעקטיווער" אורטייל איבער דעם 'געפאלענעם' פירער :

"דער אומגליק איז געווען, וואס ווייצמאן האט שטענדיק געהאט דעם גרויסן ווילן, אבער ער האט קיינמאל ניט געהאט קיין פלאן, ניט קיין גרויסן און ניט קיין קליינעם, ווי אזוי דעם ציל צו דערגרייכן".

א פשוט'ער בשר ודם וואלט קיין ווייטערע סבות ניט געזוכט פאר'ן פאלן פון א פירער, וואס האט קיינמאל ניט געהאט קיין פלאן, ניט קיין גרויסן און ניט קיין קליינעם — אנדערש אבער איז מיטן "היסטאריקער" הרב זלאטניק: ער מוז זיך דערגרונטעווען ביז "צו דער הויפט אורזאך, אדער אורזאכן". צוליב דעם מוז ער האבן א ספעציעלן ארטיקל.

אזוי ווי אבער דאס דאזיקע צווייטע ארטיקל איז אנגעפילט מיט אל־דאס־גוטס — אי מיט ווייצמאנען, אי מיט ארץ־ישראל ארבעטערשאפט, אי מיט אידישער אגענטור, אי מיט ענגלאנד, אי מיט אראנזשען, אי מיט אינדוסטריע — וועלן מיר אויך מוזן שרייבן א צווייטן ארטיקל, און דער לעזער וועט האבן די ברירה לייענען, אדער... ניט לייענען.

ווי אזוי האט י. ח. ברענער פארבראכט זיינע לעצטע יארן אין א"י

(צו זיין פופציקסטן געבורטסטאג)

פון ש. ערנסט (תל־אביב)

ווען איך דערמאן מיך אין ברענערן, קומט מיר אויף מיינע אויגן אט יענע גאס אין תל־אביב, וואס הייסט איצט אויף זיין נאמען "רחוב ברענער", וואו ער האט געוואוינט די לעצטע יארן פון זיין לעבן. דאס איז געווען א נידעריק הייזקע, איינגעטונקען אין זונען־שיין.

יעדן פרימארגן האט מען געקאנט זען ווי ברענער שפרייזט מיט לאנגזאמע טריט, און אויף זיין פנים איז שטענדיק געווען אויסגעגאסן א מין אומעט, דאס איז געווען דער טיפער אומעט פון א מענשן, וואס האט געזוכט דעם אמת ביז צום וואנזין.

אין חוץ־לארץ קאן מען נאר ברענערן אלס דערציילער, וואס שילדערט אין זיינע דערציילונגען די דערנידעריקטע און באליידיקטע, דא אין ארץ־ישראל קאן מען אבער דער עיקר ברענערן אלס פייערדיקן אידעאליסט, אין וועמעס ווערק ארץ־ישראל האט געשפילט א גרעסערע ראל ווי ביי אלע אנדערע שרייבער.

ברענער איז געקומען קיין ארץ־ישראל אין יאר 1910, פיר יאר פארן וועלט קריג. כדי זיין אנקומען אין ארץ־ישראל זאל ניט צעפויקט ווערן אין דער פרעסע, און זיין טרוים צו ווערן א פשוט'ער ארבעטער אין ארץ־ישראל זאל נישט געשטערט ווערן, דעריבער גייט ברענער אראפ פון שיף ניט אין יפו, וואס איז פון שטענדיק אן געווען פול מיט כלל טוער און קארעספאנדענטן, נאר אין דער האפן שטאט חיפה.

פון דארטן גייט ער צופוס אין דער קאלאניע חדרה און שטעלט זיך דארטן ארבעטן. ווערט א פעלד ארבעטער מיטן פיאש אין דער האנט גלייך מיט אלע חלוצים. ברענער דערזעט ווי די העברעאישע שפראך ווערט אויפגעלעבט אינם מויל פון די אידישע קינדער אין די קאלאניעס און ער ווערט איבערפילט מיט פרייד. אין זיין טאג בוך פון יענער צייט פארצייכנט ער : איך האב באזוכט דעם ארטיקן לערער פון חדרה און איך האב געפלאפלט אביסל מיט זיין איינגעלע, א קינד פון זעקס יאר. און מיין נשמה איז אנגעפילט געווארן מיט פרייד. ס'איז געווען דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן, ווען איך האב געזען, אז ערגעץ אויף דער וועלט איז פאראן א נאטירלאכע באדערפעניש אין העברעאיש. און אז עס וואקסט אויף איצט א דור, וואס וועט זיך פילן פארבונדן צו אונזער הייליקער שפראך מיט א שטארקן און נאטירלאכן צובונד.

לאנג דויערן ניט דעם העברעאישן שרייבער ברענערס גליקלאכע טעג פון צו זיין א פעלד ארבעטער אין דער קאלאניע חדרה, אין ארץ־ישראל. זיינע שיינער טרוים וועגן די פרייע און ברייטע פעלדער, אויף וועלכע עס הערט זיך נאך ניט דער קול פון דעם עקספלואטאטאר. דער שיינער טרוים זיינער באגעגנט זיך מיט דער רעאלער ארץ־ישראל'דיקער ווירקלאכקייט אונטער דער פוילער טערקישער הערשאפט, אין א דימלענדיקן מזרח־שלאף. און ברענערס טרוים ווערט צערונען.

די שווערע פיזישע פעלד ארבעט אונטער דער הייס ברענענדער זון, אין דער קאלאניע פול מיט פיבער־לופט, ווי חדרה, איז זייער שווער פאר ברענערן, וועלכער האט אויף זיין לעבן אזא שווערע ארבעט ניט געטאן. ער פארלאזט דאן די קאלאניע חדרה, פארלאזט די פעלד ארבעט, און זיין גאנצער האפענונגס־טרוים דורך דער ארבעט אויסגעלייזט צו ווערן פארשווינדט. ער פארלאזט דעם פיאש און אקער אייזן, און ער נעמט זיך ווידער פאר דער פען און ווערט ווידער א שרייבער.

ער נעמט דאן אן די איינלאדונג פון דעם רעדאקטאר פון "הפועל הצעיר" און ער ווערט דער הויפט מיטארבעטער או טאן געבער פון דער דאזיקער מערקווירדיקער פיאנערן ארבעטער צייטונג. ברענער שטייט דעריבער נאענט ביי דעם רודער פון דעם נייעם ישוב אין פאלעסטינע. ער באזוכט כמעט אלע קאלאניעס פון יהודה און שומרון, באגעגנט זיך מיט פיל קאלאניסטן, האט צוטאן מיט פיל ארץ־ישראל'דיקע כלל טוער און ציוניסטישע פארשטייער, לעבט צווישן ידעאליסטן ארב. פיאנערן. אט אזוי ארום באקאנט ער זיך און שטודירט די עקאנאמישע און פאליטישע באדינגונגען פון דער אידישער קאלאניזאציע אין פאלעסטינע אונטער די טערקישע שלעכטע הערשאפט־באדינגונגען.

ער זוכט אויך רייכער מאכן די העברעאישע ליטעראטור מיט מער אלגעמיין מענשלאכע מאטיוון, טוט אויפן געביט פון דער העברעאישער ליטעראטור ממש וואונדער. וויסנדיק דעם גייסטיקן הונגער פון דעם ניי געבוירענעם יונגן דור אין ארץ־ישראל, וועלכע קאנען כמעט ניט, אויסער העברעאיש, קיין איין אייראפעאישע שפראך, איבערזעצט ער פאר זיי די ארץ־ישראל זאמל ביכער "שפת" און אנדערע, פילע פון די בעסטע קלאסישע ווערק פון דער אייראפעאישער ליטעראטור. איך וועל דא נאר אויסרעכענען א קליינעם צעטעל פון די פילע ווערק, וואס ברענער האט איבערזעצט, פון דער הייטשער ליטעראטור : דראמען פון הויפטמאן — "מיכאיל קראמער", "איינזאמע מענשן" (אנשים בודדים), "פורמאן הענשעל" (בעל העגלה הענשעל) און די סאציאלע ארבעטער דראמע "די וועבער" (האורגים); פון רוסיש : די בעסטע ווערק פון דאסטאיעווסקי, ווי "פארברעכן און שטראף" (החטא וענשו)' "די ברידער (רשימות משאול־תחתיות); די בעסטע "די שריפטן פון פינסטערן קעלער" קארמאזאוו" (האחים קארמאזאוו), טע פון טאלסטאי'ס דערציילונגען, ווי "דער באלעבאס און זיינע ארבעטער" (הבעל הבית ופועלו), "סעווערסטאפאל" און אנדערע; פון פראנצויזיש : פיל פון די בעסטע מאפאסאנס דערציילונגען, ווי "פעשקא" (לביבה) און אנד.

ער איבערזעצט פאר דעם העברעאישן טעאטער אין ארץ־ישראל אייניקע דראמעס פון דעם אידישן לעבן, וועלכע ווערן אויך אויפגעפירט אונטער זיין רעזשי. אזוי, למשל, האט ער איבערזעצט שלום אש'ס דראמע "יחוס" (היחום) און דוד פינסקים שטיק פון פאלקס לעבן, "יאנקל דער שמיד" (יעקב הנגח).

ער איבערזעצט אויך פאר דער אידישער ארבעטער פרעסע אין ארץ ישראל פילע סקיצן פון דעם לעבן פון די אידישע ארבעטער מאסן אין רוסלאנד און אמעריקע : די בעסטע סקיצן פון אברהם רייזין, ז. ליבין און ל. קאברין. אין דער זעלבער צייט שרייבט ער אריגינעלע טיפע קריטישע ווערק וועגן די בעסטע און טיפסטע שרייבער און דיכטער פון אונזערע ביידע ליטעראטורן : וועגן יהודה לייב גארדאן, מענדעלע מוכר ספרים, מיכא יוסף בערדיטשעווסקי, חיים נחמן ביאליק, שאול טשערניכאווסקי, יהודה לייב פרץ און אנדערע. וועגן די דאזיקע שרייבער האלט ער פארלעזונגען פאר דער ארבעטער־אינטעליגענץ אין ארץ ישראל, אין קלוב פון יפו'ער ארבעטער און ירושלים'ער פאלקס־הויז (בית עם). ברענער גיט ארויס און רעדאקטירט זיינע זייער ערנסטע, טיפע זאמל ביכער אין ארץ־ישראל, אונטער דעם נאמען "רביבים". ביז היינטיקן טאג זיינען דערשינען פיל זאמל ביכער. ער האט אויך אנגעשריבן צוויי גרויסע אריגינעלע ווערק. דער ערשטער בוך איז א גרויסער ראמאן פון דעם איצטיקן, קעגנווארטיקן, אידישן לעבן אין ירושלים, מיט נאמען "מיום אתמול". דער צווייטער בוך איז א גרויסע קריטישע אפהאנדלונג וועגן משה לייב ליליענבלום און זיין עפאכע, זיין קאמף מיט דעם בטלנ'ישן גייסט ביי אידן. אויסער די אלע ווערק האט נאך ברענער אנגעשריבן אין דער ארץ־ישראל ארבעטער פרעסע פיל פובליציסטישע ארטיקלען וועגן פיל אנגעווייטאגטע אידישע פראגן.

ווען די מלחמה האט אויסגעבראכן אין ארץ־ישראל און פילע פון די ציוניסטן און פיאנער האבן מחמת די טערקישע רדיפות און הונגער שרעק פארלאזט געצוואונגענערהייד און אויך פרייוויליק דאס לאנד און אוועקגעפארן אויף די אמעריקאנער קריגס שיפן קיין מצרים, איז ברענער געבליבן אין לאנד פון מלחמה געפאר און הונגער שרעק. ער איז אפילו געווארן א טערקישער אונטערטאן, אנגעטאן אפילו א טערקישע רויטע היטל, אבי צו קאנען בלייבן אין ארץ ישראל. ער רעדאקטירט דעם זשורנאל "האדמה" און ווערט ביסלאכווייז דער גייסטיקער אנפירער פון די ארבעטער אין לאנד.

איך דערמאן זיך מיינע באגעגעניש מיט ברענערן אין אפריל 1920, א יאר פאר זיין טראגישן טויט. אריינגייענדיק אין זיין צימער האט מיר ארומגעכאפט א מאדנער געפיל. צווישן ביכער, וואס זיינען געלעגן צעווארפן איבערן גאנצן צימער אין גרויס אומארדענונג, איז געשטאנען ברענער פאר זיין שרייב טיש, א מין אלטער שטענדער פון א שול, וואס ניט איין איד האט זיך געשאקלט איבער אים ביים דאווענען, און האט געשריבן זייער שנעל. איך האב ניט געוואגט אים צו שטערן אין מיטן זיין ארבעט. אין דעם זעלבן מאמענט איז אריינגעקומען יוסף לואידאר, וואס איז צוזאמען מיט אים טראגיש אומגעקומען. זיי האבן אנגעהויבן צו שמועסן וועגן פאליענסקים באקאנטן בוך "חולמים ולוחמים" (טרוימער און קעמפער). גערעדט האבן זיי וועגן דעם, אז ביים איבערזעצן די ארטיקלען פון אידיש אויף העברעאיש (לואידאר האט דאמאלסט איבערזעצט דעם גאנצן מאטעריאל, וואס איז געווען אין אידיש פאר דעם דאזיקן בוך). טרעפט לואידאר אן אויף א געוויסער אומה נטליבקייט, פון וועלכע עס ליידן די דאזיקע ארטיקלען — א טייל פארעפנטלאכט אין דער "צוקונפט" — אונטער א. ליעסינס רעדאקציע און א טייל אין דער "ווארהייט", אונטער מילערס רעדאקציע — טראגן מער דעם שטעמפל פון זייערע רעדאקטארן ווי פון דעם מחבר.

אין א האלבער שעה ארום האבן מיר, איך און לואידאר, פארלאזן ברענערן. און גייענדיק האט זיך לואידאר פאר מיר אביסל ארויסגערעדט פון הארצן און דער עיקר גערעדט וועגן זיין גרויסן חבר — ברענער. די קרישטאל ריינע געשטאלט פון דעם דאזיקן מענשן איז געווען קאנטיק ניט נאר פאר די, וואס האבן אים געקאנט גאנץ נאענט, נאר אויך פאר די, וואס האבן צופעליק אמאל פארבראכט אין זיין געזעלשאפט. דער דאזיקער אומרואיקער מענש, וואס איז אליין געווען וואכיק פאר יעדער זאך און אויפהיצן זיך ביי יעדער געלעגנהייט, פלעגט אויף די ארומיקע ווירקן פונקט פארקערט : אין זיין סביבה פלעגן זיי ווערן רואיקער. ער האט פארמאגט אט די איינגנשאפט צו ווירקן און אויפמונטערן אנדערע, געבנדיק זיי גוטע האפענונגען, בעת ער אליין האט פון דער וועלט גארניט געפאדערט און גארניט באקומען. ער האט פארשטאנען דעם צווייטן און ער האט געהאט די מעגלאכקייט צו ווירקן אויף אנדערע, אז זיי זאלן גלויבן אין זייערע אייגענע קרעפטן. אבער ער אליין האט זיך מיט דער דאזיקער קראפט ניט באנוצט פאר זיינטוועגן.

הגם ער איז אליין געווען איינער פון די שטארקסטע קעגנער פון רעליגיע און מען האט אים געהאלטן פאר אן אפיקורס — פונדעסטוועגן איז דער איינדרוק, וואס ברענער האט געמאכט אויף דעם דירעקטאר פון דער "אגודה" אין תל־אביב, יעקב מאלקאוו, געווען אזא שטארקער, אז נאך ברענערס טויט האט ער אים געווידמעט א ספעציעלע אנדיינק העפט "אחר מות קדושים", וואו ער שרייבט, אז ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס ברענער האט שטארק פיינט געהאט די אידישע ארטאדאקסיע, און טעאריטיש האט ער איר באקעמפט, אבער ער איז געווען און איז געבליבן א ק ד ו ש אלס מענש פון דעם לעבעדיקן ווייטאג, וואס אליין איז ער אויך געווען א שטיק צער, און דערפאר דארף מען אים אלץ מוחל זיין.

אין אויסלאנד קאן מען ברענערן נאר אלס ערשט קלאסיקן דערציילער, אבער אין ארץ־ישראל קאן מען אים אלס דערציער. דארט איז ער געווען דער דערציילער און דא אין ארץ־ישראל דערציילן וועגן אים די אלע, וואס האבן אים פערזענלאך געקאנט.

זייער כאראקטעריסטיש איז דער פאלגנדער פאל, וואס האט געטראפן מיט אים : ער האט אין יאר 1919 באקומען פון דעם העברעאישן פארלעגער אברהם יוסף שטיבל צוויי הונדערט פונט האנאראר פון זיין אריגינעלן ראמאן "שכול וכשלון" און פאר דער איבערזעצונג פון דאסטאיעווסקים ראמאן "פארברעכן און שטראף" ברענער האט זיך לאנג ניט געקאנט האלטן מיטן געלט, און ער האט זיך געאיילט וואס גיכער פטור צו ווערן פון דעם "גרויסן" קאפיטאל. ער האט אים פשוט צעטרענצלט און צעטיילט צווישן די נויטבאדערפטיקע העברעאישע שרייבער, אויף אזא אופן, אז יעדערער האט באקומען נאר . . . . האנאראר. כדי צו צעטיילן אט די סומע אויף דעם פאסיקסטן אופן, האט ברענער ארויסגעגעבן דעם זאמלבוך "רביבים" (שפריירעגן), אז יעדער פון די נויטבאדערפטיקע שרייבער זאל זיך קאנען באטייליקן. אויף אזא אופן האט ער דאמאלסט פארגרינגערט די שווערע לאגע פון א סך שרייבער אין פאלעסטינע.

שטאל און אייזן איז ברענער שטענדיק געווען פאר זיינע מיינונגען. בעת ד"ר. נחמן סירקין האט אים, קומענדיק אין תל־אביב, פארגעלייגט אריינצוגיין אלס שטענדיקער מיטארבעטער אין דער ניו־יארקער דאמאלסט געגרינדעטער "צייט", און דורך דעם זיך אביסל פארגרינגערן זיין געדריקטן מצב, האט ער אים געענטפערט, אז זיין שטארקער גלויבן איז, אז א אידישער שרייבער אין ארץ־ישראל דארף שרייבן נאר העברעאיש, אין דער אויפלעבונגס שפראך פון דעם אידישן פאלק.

און וואס פאר א טראגישן און שרעקלאכן סוף האט געהאט דער דאזיקער מענש, וואס האט זיין גאנצן לעבן געקעמפט פאר דער מענשלאכער פרייהייט און פאר דער אויפלעבונג פון דעם אידן אין זיין אייגן לאנד, אין ארץ־ישראל ! צעבראכן און דערדריקט זיינען געווארן זיינע פריינט און פארערער, און אפילו אויך זיינע קעגנער, פון דעם שרעקלאכן אומגליק, וואס איז געשען דעם 2טן מאי 1921, ווען מען האט געפונען דעם טויטן קערפער פון דעם דאזיקן מענשן פריינט, ליגנדיק אויפן וועג צווישן די פרדסים.

אט אזוי טראגיש האט געענדיקט זיין ווייטאגדיקן לעבן דער מיט יסורים־פולער שרייבער ברענער, וואס האט זיין גאנצן לעבן געטראגן אין זיך די אלט־נייע אידישע טראגעדיע.